

С благословом Његовог Преосвештества
Епископа жичког Г. Хризостома

Аутор:
Архимандрит Јован Радосављевић,
проф. богословије у пензији

Рецензент:
протођаком Радош Младеновић

Издавач:
Манастир Благовештење

Тираж:
500 примерака

Архимандрит Јован Радосављевић

СВЕТИ СРПСКИ
НОВОМУЧЕНИЦИ
ЈАСЕНОВАЧКИ

Манастир Благовештење
2005.

Архимандрит Јован Радосављевић

**СВЕТИ СРПСКИ
НОВОМУЧЕНИЦИ
ЈАСЕНОВАЧКИ**

ТРОПАР, ГЛАС 8:

ЗБОГ ВЕРНОСТИ БОГУ И БОЖИЈОЈ ПРАВДИ,
ПОСТРАДАСТЕ ТЕЛОМ, ЗЕМЉА СЕ РАСТУЖИ;
АЛ СПАСОСТЕ ДУШЕ, НЕБО СЕ ВЕСЕЛИ. А ПРЕЦИ СЕ
ВАШИ РАСПЕВАШЕ НЕБОМ, НА КАПИЈИ РАЈА
СРЕТОШЕ ВАС ПЕСМОМ:
ИМЕНА СУ ВАША У КЊИЗИ ВЕЧНОСТИ, УЛАЗИТЕ У
РАЈ, ДЕЦО БЕСМРТНОСТИ! МИ НА ЗЕМЉИ РОД ВАШ
КЛИЧЕМО ВАМ У ГЛАС:
МУЧЕНИЦИ НОВИ, МОЛИТЕ СЕ ЗА НАС!

Уместо предговора

Ове 2005. године навршава се 60 година од голготског страдања Срба, Јевреја, Рома и других од усташа у Хрватској у концентрационом логору Јасеновац 1941-1945. Ту рачунамо и страдање Хрвата.

Тим поводом, као и поводом присуствовања ове године у октобру семинару у Бања Луци, и Јасеновцу, објављујем овај свој раније припремљен рад у обележавању шездесетогодишњице великомученичке Голготе у Доњој Градини и Јасеновцу.

Овим немамо намеру да вређамо старе ране ни наше ни других поменутих. Овим само сматрам да чинимо дуг хришћанског сећања према тим многобројним нашим жртвама и неисказано људским умом, њиховим страдањима, страхотама и мукама.

Хтео бих да ова кратко изнесена историја великих страдања нашег народа не буде само позната и често спомињана тлапња од разних политичара којом би тобож требало дати на знање целом свету: „ово да се више никад не понови“, па се онда највише њиховом кривицом опет и опет поновило и понавља... Много би боље било, ако као људи верујемо у Бога и божанску љубав, која везује и небо и земљу и Бога и људе, да се сви и старији и млађи тој науци учимо и молитвено искрено свакодневно обраћамо Богу и Господу Исусу Христу да усели у нас сву љубав своју божанску и да одагна од људи мржњу, злобу, егоизам и сваку егзистенцијалну саможивост, која нас бесомучном мржњом и нетрпељивошћу уводи само у рат и несрећу, а можда и катастрофу.

Први хришћани су знали за такву и молитву и љубав, и она их је спасавала и чинила светима. Данашње генерације не само код нас на Балкану, већ и у читавом свету у Европи, Америци, Азији и другим континентима мржња, нетрпељивост и освета, најчешће изазвани егоизмом, саможивошћу, робовласничком похлепом и охолошћу све офарбано разним социјалним системима бесомучно гутају све испред себе. И то се све више свакодневно показује. Многи ће народи имати као и ми не само један Јасеновац и јасеновачке жртве, него ће их имати много више и много страшније, ако се кроз покајање не врате Богу и љубави Божјој.

Ми Срби имајући голготу јасеновачких жртава, имали смо их недавно и у Крајини, Босни и Херцеговини. Сада таква Голгота још траје на Косову. Постали смо мученички народ.

Докле ће нас тај свет мучити, и у исто време сатанизирати и хашки понижавати то остаје да се види. Ако будемо имали веру, молитву и љубав својих светих и славних предака одржаћемо се, јер ће Бог кроз њихове свете молитве и љубав, и кроз жртве многих мученика ради Њега крштених у крви - увек бити са нама. Вера и љубав божанска две су највеће врлине, ко њих стекне - све има.

Свети Владика Николај Жички после Другог светског рата поводом Јасеновачких мученика саставио је свима њима службу као Светима. Зато им се и ми обраћамо, не парастосом, већ молитвом као Светима: Свети Мученици Јасеновачки, Молите Бога за нас.

КОНЦЕНТРАЦИОНИ ЛОГОР ЈАСЕНОВАЦ

Концентрациони логор у Јасеновцу подигнут је по угледу на немачке логоре из Другог светског рата, и то како у Немачкој као што је Дахау, Матхаузен и други, тако и многи други логори по европским земљама, које је Немачка у то време окупирала као што је Аушвиц у Пољској код Кракова и други велики и мали логори. Колико је познато, почев од огледног и основног концентрационог логора Дахау у коме је једно време била и школа за формирање „SS“ дивизије предвиђене за мучење логораша, основано је још око 56 већих, спољашњих и око 169 мањих, помоћних логора. Сви су они били намењени за затворенике свих окупационих земаља Европе, па и других ван Европе.

За њихово мучење, исцрпљивање и уништавање на разне начине основане су „SS“ јединице. Оне су у школи логора учене и дресиране, прво да у затвореницима логора не виде човекову личност и човека, већ безначајну ствар или штетну животињу над којом могу слободно, без одговорности искаљивати свој демонски бес без разлога, докле им се хоће и како хоће. Звер своју жртву, бесвесно у афекту, одмах лови и растрже. А овде надмоћни човек, користи дар Божји, разум, да створи читав систем и средства за мучење човека, ближњег свога по роду, крви па и по вери чега би се и сам ђаво у паклу застидио.

Ти немачки „ес ес“ (SS) монструми у свим логорима уништили су на стотине хиљада, па и на десетине милиона европских људских живота, начином недостојним човека, и недостојним поступка чак и са животињама. А ради чега? Због неразумног или охолог свог расуђивања, и због сулуде идеје и идеологије, којој су се они као идолу поклонили, па хоће да јој се

поклоне и други, као што сад нажалост Америка чини. Ко се успротиви непријатељ је и издајник и треба га зверски немилосрдно уништити, па било да су то појединци, групе или нације - средства се не бирају.

**НО КОНЦЕНТРАЦИОНИ ЛОГОР У ЈАСЕ-
НОВЦУ**, иако под утицајем поменутих немачких логора, толико се у злу одмакао и узнатрествовао, да их је све и надмашио тако, да немачки логори готово падају у засенак. Многобројни начини и средства Јасеновачког логора за мучење, застрашивање и уништавање жена, деце, људи не могу се замислити грубљим, мрскијим и сатанскијим ни у паклу, јер су се у Дахау многи логораши надали да преживе. Међутим, у Јасеновцу нико није могао имати те наде. Тако је коцентрациони логор Јасеновац са седам стотина хиљада (700.000) на најгрознији начин усмрћених жртава постао један од најстрашних и најмасовнијих стратишта-трећи у Европи. А по проценту нација чије су жртве најмасовније у човечанству и по свирепости најмонструозније.

Химлерова и Ицкеова немачка школа за мучење затвореника у логорима, у Независној Хрватској Држави (НДХ) достигла је врхунац.

Чини се, на тај начин, да су „ес ес“ јединице у односу на усташе много блажије поступали, и са много мање знања у пакленим вештинама за уништавање недужних људи.

ЈАСЕНОВАЦ КАО НАСЕЉЕ, мало је место, али је постао велики по злу за време Другог светског рата, које се у њему догађало. Он се први пут спомиње 1536, као град хрватског феудалца Михајла Светачког. Тада Јасеновац пада у турске и хрватске руке, односно

аустроугарске, наизменично.

Турски путописац Елвија Челебија (Elvi Ćelebi), 1660. године пролазио је кроз ово место у два маха и у јесен те године оставио детаљан опис Јасеновца као „четвороугаоне паланке са 40-50 кућа, џамијом, хамамом и малом чаршијом, чију посаду чине 150 војника”.

Од 1699. до 1881. Јасеновац је у саставу војне крајине и постаје аустријско утврђење на аустроугарско-турској граници. Хрвати прелазе у Јасеновац из оближњих босанских села Дубице, Драготиња, Љубије, Мајдана 1691, када из тих истих села долазе и Срби и насељавају се у Јасеновац. Неке породице хрватске дошле су и из Горског Котара и Источне Хрватске. Као граничари живели су заједно скромним војничким животом. Када је Аустроугарска Војну Крајину реорганизовала 1754. и увела војне судове, војну администрацију и аустроугарски језик и у Јасеновцу, одмах затим 1755. долази до побуне сељака Крајишника због отежаних услова живота.

Наполеоновим продирањем на Балкан 1807-1813, Јасеновац припада француској Илирији и постаје гранично место за три царства: Француску, Аустрију и Турску.

Почетком 19 века у Јасеновцу се развија трговина и занатство, а између 1820. и 1880. и прво градилиште за речне бродове.

Почетком 20-ог века, Јасеновац, будући да је поред реке Саве постао је погодно место за развијање пољопривреде. С тим упоредо повећавао се и број становника.

Између Првог и Другог светског рата Јасеновац постаје погодно место и за развијање мање индустрије. Тако се у том месту појављује конфекција, ланчара, пилана (стругара), циглана и др. У то време нико

не би могао ни помислити, да ово тако мирно и напредно село може у Другом светском рату постати прави пакао за мучење и уништавање људи. Па ипак се и то десило. Почетком 1941. године Анте Павелић, је створио Независну Државу Хрватску (НДХ). Створио ју је у ратним условима на штету Југославије, а уз велику помоћ Немачке, која ју је тада окупирала.

Иако сама таква творевина, у то за све зло ратно време није нормална, ипак сви су нормални људи очекивали, да та нова хрватска држава треба да се развија у миру формирајући своју војску, полицију, судство, културу, економију и тако даље. Међутим шеф те државе Поглавник Павелић са Артуковићем и другим сарадницима усташког покрета у НДХ, први камен темељац којим почињу да зидају своју наказну државу заливају уместо малтером крвљу српскога народа, који је мирно живио у Хрватској, Босни и Херцеговини. Из тога се може закључити да је Павелић мислио, да би створио „напредну државу хрватску треба да почне тако, да прво очисти из ње све што није хрватско фашистичком методом; првенствено Србе, и да њиховом крвљу и животима отпочне да зида и ствара Хрватима државност и срећну будућност. Заборавили су речи Божје првом убици у роду људском Кајину, када је убио брата Авеља:

- Каине, где ти је брат Авељ ?

- Не знам; зар сам ја чувар брата својега? одговори дрско Богу Каин.

А Бог рече: Шта учини! глас крви брата твојега виче са земље к мени... управаше Бог Кајина.

Зашто вапије и крв српска на небо? Зато што је братски, хришћански хрватски народ посегао маљем и мачем на брата својега, зато што је тај

„братски народ" у својој слободној, самоназваној држави, под заштитом новоствореног државног закона, помоћу војске и полиције-усташа, као и немачке гестаповске и есесовске помоћи, само у Јасеновцу побио и поклао око 700 000 Срба: мале деце, жена и људи. То су јунаци на везане братске руке, на мирне и безпомоћне грађане из градова и села српских од 1941-1945. године. Покупили су их „као овце на за клање" и на превару их довели у Концентрациони логор Јасеновац. Многе су у 1941. и 1942. години одмах поубијали, без затвора и осуде; без права на живот и одбрану.

ЛОГОРИ

Јасеновац је имао на свом подручју већи број помоћних логора, који обухватају сва поља јасеновачка до Саве, и сва околна села, као и Градину где су најмасовније гробнице.

ПРВИ ЛОГОР звао се „ВЕРСАЈЕВ" или „БРОЧИЦЕ". Имао је 10.000 квадратних метара. Основан је у јуну 1941. Тај логор са неколико барака ограђен је само са бодљикавом жицом у пољу јужно од реке Велики Струг. Масовна убијања и клања вршена су 300 метара далеко од тог логора у шуми званој „Крндија" и у пољу. Радио је само од јуна до септембра 1941. године, и укинут због поплава. У том логору уништено је око 10 000 живота.

ДРУГИ ЛОГОР звао се „КРАПЈЕ" по оближњем селу истог имена. Тај логор лежао је у мочвари. Бараке су ту прављене на стубовима. Примао је заточенике од јула до новембра 1941. године, затим је затворен. Логораши су

одмах по доласку у ту мочвару масовно убијани. И ту је пало око 10.000 жртава. Пет великих гробница сведоче о томе. А многи су убијани у путу до села Крапја, узводно поред реке Саве 12 километара, и у оближној шуми званој „Горња Крндија“.

ТРЕЋИ ЛОГОР је „ЦИГЛАНА“. Био је то највећи концентрациони логор. Имао је простор око 125 хектара. По функцији био је централни логор. У њему су вршена најмасовнија и најсвирепија мучења пре ликвидације логораша. Први и главни део овог комплекса за логор био је већ поменути индустријски комплекс од 12 хектара на коме се налазила циглана, ланчара, млинови, пилана и друге неке радионице. У јесен 1943. уклоњена је жица па је овај део логора ограђен зидом високим 3-5 метара, који је био повезан са седам бункера с наоружаним стражарима. У то време укидају се у НДХ сви сабирни логори, па и Јасеновац, који систематски повезује све остале логоре и преузима главну, водећу улогу у масакрима и најсвирепијим злочинима. Усташке специјално обучене јединице нацистичко-фашистичким духом мржње, ватреним оружјем и разним

*Усшае муче
своје жртве у
Јасеновачком
логору*

оруђима за мучење и уништавање логораша уништавали су их без милости.

„У Циглани“ су у ствари постојала три логора: мушки, женски и дечији логор. Затим логор за психичко и физичко уништење,

То више нису били конц-логори, јер је народа толико догоњено у логоре да их нису имали где више да сместе. Зато су претходну групу убијали да би направили места другој, следећој групи; и тако стално од пролећа 1941. до краја 1942. Затим кратка пауза за масовно убијање а не и за појединачно, па опет од 1943. до краја рата 1945. године.

Циглана је у логору преуређена по пројекту „до-пуковника“ инжињера Хинка Пицилија, како за печење цигле и црепа, тако и за спаљивање логораша. Мучења су вршена у кули - „Звонари“ и у „Ланчари“. У овим мучилиштима логораши су 21. априла 1945. дигли устанак и покушали пробој и бекство. Међутим, сви су уништени. Преживело их је од 1100 само 54. Централни логор Циглане радио је стално од половине августа 1941. до 23 априла 1945. године. У прво време у Јасеновачки логор догоњене су колоне Срба из свих крајева нове усташке државне творевине НДХ: првенствено Срби из околних села, а затим из Славоније, Срема, Баније, Кордуна и Лике, као и из Босне: од Подкозарја, Босанске Посавине и даље обухватајући источни, јужни и западни део до Босанске Крајине, Далмације и Херцеговине.

ЧЕТВРТИ ЛОГОР „КОЖАРА“ формиран је у самом Јасеновцу у првој половини 1942. У њему је стално, до краја рата око 200 логораша прерађивало кожу. У априлу 1945. дошло је до побуне и ових логораша, јер су исцрпљени, по сменама одвођени и убијани. Тако, од њих 167 у сукобима са усташама спасло се само седам.

ПЕТИ ЛОГОР „ЦИГАНСКИ“, основан је у селу Уштице на ушћу реке Уне у Саву. Назван је „Цигански“ зато што су у њему од половине 1942, када је основан, па до 1945. страдали у мукама, одмах по довођењу у логор многи Роми (Цигани), као и сви који су у тај логор довођени, поготово Срби Козарчани и сељаци из Уштице. Многи су од њих, после усташке офанзиве на Козару у лето 1942. дотерани у Јасеновац, и у овом логору који је имао 5.000 квад-

ратних метара, одмах уништавани. Масовне гробнице у овом логору сведоче да је он био место за стално ликвидирање логораша, особито Цигана са страховитим мучењима у кући Остоје Крњајића, који је такође мученички страдао.

ШЕСТИ ЛОГОР, је женски радни логор „МЛАКА". Основан је на српским њивама села Млаке и Јабланца. Налазио се 12 километара удаљен од Јасеновца према Старој Градишки, чије је становништво делимично избегло, а већим делом дотерано у логор и побијено. Ово је село читаво претворено у логор за жене, које су овамо масовно довођене за време сезонских, пољопривредних радова. Мучења и убијања масовна или појединачна вршена су по сменама у оближњој шуми. Ту је страдало око 45.000 заточеника. Само у та два села страдало је око 700 жртава; од тога више од 200 деце.

Специјални Истражни затвори УНС-а, (УСТАШКА НАДЗОРНА СЛУЖБА), основани су у Јасеновцу у другој половини 1942. године. Имало их је седам; четири мушка и три женска. Под њиховим надзором прво су мештани из села отерани у логор и тамо убијани, а у њихове зграде и куће затварани су мушкарци и жене, од којих су хтели изнудити неко признање. У вези с тим средства за мучење нису бирана. Таквим прљавим послом бавили су се усташе интелектуалци...

СЕДМИ ЛОГОР „СТАРА ГРАДИШКА". Овај логор припадао је такође, систему Јасеновачког концентрационог логора. Стара Градишка помиње се још у 16. веку и била је у своје време погранична

аустријска тврђава за одбрану од Турака. Удаљена је од Јасеновца око 50 километара низ реку Саву. У прошлом веку и до 1941. у том старом градићу налазили су се кажњенички затвори.

Крај ем 1941. Стара Градишка улази у састав усташког Јасеновачког логора. У тај логор половином 1942. почињу усташе догонити србски народ из околних места и села, као и затворенике преузете из предратне Југославије. У овом логору затвореници су страшно мучени. Над њима су вршени и многи без имало савести и људског осећања експерименти. Вјекослав Макс Лубурић, као главни командант свих логора са својим сарадницима у тој својој крвавој усташкој НДХ-а, одвојили су 20 логораша по свом избору, и почетком априла увече у 19 сати затворили их у хелију број 3 „по директиви из Загреба". О тим затвореницима даље се није бринуло. Прошло је 10, 20, па и 90 дана усташе нису отварале ту хелију. За то време умрло је око 5 затвореника на голем бетону, без хране и воде. Њихови лешеве распадали су се и страшно заударали, усташе их нису износили. Јасно је у каквој су ситуацији били преостали затвореници без хране и воде.

После два месеца, крајем маја 1942. умро је у један сат по подне и последњи затвореник; последња жртва усташког животињизма у овој хелији Марко Вучић.

Одмах после тога хелија је очишћена и опремљена за других 20 логораша. Затим, трећа група са 36 логораша. Када су се ови последњи логорашаи после треће - четврте ноћи побунили и покушали пробој и бекство, што сведоче сами преживели логорашаи, у том кругу испред хелије, једне су из аутомата усташе побили, а друге су мукама уморили. Осталих девет, који нису могли од изнемоглости бежати остављени су у

затвору док тројица нису умрли; остале су усташе поклали 12 августа 1942. године.

Тако и логор Стара Градишка, нипочему се није разликовао од осталих логора Јасеновац, јер нипочему није био мањи као паклено мучилиште живих људи од осталих јасеновачких логора. - У кули тога логора налазиле су се затворене жене, и деца, која су затворена у „оборе“, такође су мучени и убијани. Укупан број жртава логораша са женама и децом у овом логору „Стара Градишка“ није утврђен, али по до сада прикупљеним подацима прелази 90 000 жртава.

ЛЕПОГЛАВА И ОСТАЛИ ЛОГОРИ. И овај логор као и Ђаково и други логори у Ендеха били су у вези са Концентрационим логором Јасеновац, јер су, поготово пред крај рата слали своје заточенике у Јасеновац на ликвидацију. Али ти су логори, ипак, имали своју Управу и своје команданте.

Лепоглава је место у Хрватском загорју. Има и Павлински манастир са истим именом из 15 века, који је претворен у затвор у 18 веку. Но и у садашње време у њему се налази затвор за разне криминалце и Поправни Завод за малолетне. За време Краљевине Југославије у Лепоглави су затварани комунисти, међу којима су били: Јосип Броз-Тито, Моша Пијаде, Родољуб Чолаковић и многи други.

У доба II светског рата, Лепоглава је постала Концентрациони, усташки логор, у којој је у току рата страдало много српског народа. У фебруару и марту 1945. усташе су извршиле покољ преосталих заточеника, пошто су један део упутили у Јасеновац.

ОСМИ ЛОГОР ЈАСЕНОВАЧКИ У ДОЊОЈ ГРАДИНИ. Тај логор и уједно највећа српска гробница налази се на босанској обали реке Саве, супротно од Јасеновца за непуна два километра, одмах иза ушћа реке Уне у Саву. Када се пође из Јасеновца у Доњу Градину, пређе се преко моста на Сави и Уни, затим се скрене улево на југоисток, одакле започиње атар Босанске Градине, који обухвата комплекс од око 125 хектара површине. На том месту Сава прави велику кривину обухватајући сав тај готово пошумљени простор. На средини тога гаја, данас се налази више великих пропланака. То скровито место изабрале су усташе за најмасовније покоље заточених Срба. Ту је уствари био „Прихватни логор“ или Масовно јасеновачко стратиште; тајанствена масовна позорница смрти, прави земаљски пакао и фабрика проливања српске крви. На то место усташе су доводили у масама српско робље из Босне, које је на домаку Градине, као и из усташке Ендехизије - НДХ. У тој пространој шуми и ливадама, као и по свој, од спољног света заклоњеној околини, било је најпогодније место за тајна, масовна убијања тог народа. Било да су прво спроведени у Логор III у Јасеновац, било да су са терена догоњени у колонама, одмах су вођени у Градину - место стратишта и масовног убијања и клања ножем, си-киром, маљем, гвозденом штанглом. Сами су себи копали гробнице, а затим заклани, исечени сикирама или смрвљених глава маљем и штанглом били у те гробнице сахрањивани. Тамо се и сада налазе девет великих гробних поља.

Таквом је смрћу из Подкозарја и Босанске Крајине овде нашло мученичку смрт српских жртава из више села и срезова. Јер, само у лето 1942, испражњено је

и опустошено око 140 српских, подкозарских села, а људи, жене и деца уништавани у логору Јасеновац и другим логорима као што су Церовљани, Млака, Јабланац, Стара Градишка, Новска, Приједор и др. Тада је у тим логорима затворено и мученички усмрћено око 68.500 Козарчана, међу којима и 25.850-оро деце од 1 па до 15 година. По шумама и пољима Доње Градине на босанској страни, поред реке Саве усташе су извршиле масовна убијања Срба. Тако је Градина постала највећа масовна гробница Јасеновца, а можда друга или трећа у Европи, са око 50 Масовних гробница и преко 200 стотине мањих масовних гробница.

Тај, толики мученички народ свирепо је убијан на Лиману, који је на левој обали Саве. Затим, како рекосмо у Градини која је на десној обали, где се у масовним гробницама налази преко 360 000 жртва.

Такође су заточеници убијани и на Гранику на обали изнад Саве, где је некада вршен претовар робе са шлепова... Таква убијања и клања ножем, маљем и другим оруђима трајала су по читаву ноћ. У тој пустињи изолованој од насеља, могло се без одговорности убијати без пуцања, хладним оружјем, и да нико никоме не одговара, нити да ко помисли са стране да се ту што рђаво догађа; чак и да жртва запознаје - са тог места нико је не би чуо.

Народ, који је као стока предвиђен за клање, дотериван је пешке или возом до „Гаја“ испред самог логора. Ту би сачекали скелу и малом „стазом смрти“ били би доведени до саме скеле на реци Сави. Скела је била дрвени сплав од 6 метара ширине и 16 метара дужине. Превожена је на другу обалу дебелим челичним ужетом. Обично би превозила 150 до 200 људи, које би одмах на десној обали реке Саве, предвиђена усташка патрола водила „путем јаука“ до

Уне и окуке Саве, супротно од села Кошутарице код места „тополе фра-сатане". Усташе су прве покоље вршили на том месту, где се и данас налази 115 масовних гробница. У пролеће 1945. усташе су трактором преорале те гробнице, да би сакрили трагове својих злочина.

Кад би била дотерана у логор Јасеновац мања група од 200 до 400 људи, жена и деце, или кад не би било довољно усташа за клање, или гробара за ископавање гробница, одгодили би клање за неки дан, а жртве затворили под усташком стражом у кућу Пере Вукића чије је двориште било ограђено жицом. Често су логораши виђали у том дворишту и гомилу мале деце и жена, да укочени од страха чекају смрт. Из те сабласне куће, која је била окренута према логору и према Сави, усташе су одводиле их ноћу под „тополу", усред „поља" и тамо их клали и закопавали, проширујући све више гробље у Градину. И власник је те куће ту у „Чалинки" трагично завршио свој живот.

УСТАШКО ПРОСЛАВЉАЊЕ БАДЊАКА

Један преживели сведок изјављује: „У зиму 1941/42. године непрекидно су вршена масовна убиства. На католички бадњак, 24. XII 1944. дотерали су усташе у Јасеновац око 500 српских сељака из околине. Љубо Милош, Матковић Ивица и Матијевић Јосо одлучили су да побију читаву ову групу невиних људи, и да тако „прославе бадњак -Божих".

КРЕМАТОРИЈУМ

У фебруару 1942. године, завршен је по нацрту инжењера „Хинка Пичили“ крематоријум за спаљивање људи. Тај усташки официр „допуковник“, пре него што је пустио у рад крематоријум побио је све мајсторе и градитеље који су радили на изградњи тог крематоријума, и прво је њих спалио, а онда је почео спаљивање и осталих. Према извесним индицијама за три месеца у том крематоријуму спаљено је око 15.000 логораша, претежно жена и деце. Та пећ циглане звана „Рингоф“ преуређена за крематоријум била је доступна и проходна све до 1950. године.

ДРУГА СТРАТИШТА И БРОЈ ЖРТАВА

- Ако је само у Логорима Јасеновца уништено у мукама 700.000 људских живота, колико их је онда укупно страдало, ако се узму у обзир други логори и стра-тишата као на пример: Земунско сајмиште, Госпић, Глинска црква, многа села, цркве и манастири по Хрватској, Босни и Херцеговини. Па онда много-бројне јаме Голубњаче, Велебитске јаме, Јадовна јама, између Ливна и Грахова, Херцеговачке јаме Бања Лука - Дракулић и друге, има их на десетине. Ако само провизорно бацимо поглед на та стра-тишта, одмах се показују међу жртвама пет најугледнијих српских владика-мученика, на стотине српских свештеника и монаха на десетине, а српског народа најмање још за две трећине јасеновачких жртва. И то су нам учинили браћа наша по хришћанском имену и вери - Хрвати.

Ако се тим српским жртвама додају и жртве поштених Хрвата, који се нису слагали са усташким режимом, па ако се додају и жртве Рома и Јеврејског народа, без икаквог претеривања показује се цифра високо изнад једног милиона.

ГЛАВНИ ЗЛОЧИНЦИ И КОЉАЧИ, који су се такмичили у најсвирепијим злочинима и клању логораша, и који су предводили групу усташа причешћених српском крвљу и увежбаних у клању и убијању логораша на разне начине, јесу, поред поглавника Павлића и Андрије Артуковића, главнокомандујући злогласни кољаш Вјекослав Макс Лубурић, Љубо Милош, фратар Мирослав Филиповић-Мајсторовић звани сотона, Анте Шарац, Ивица Бркљачић, Динко Шакић, инжењер Хинко Пичили, Ивица Матковић, Мирко Павловић, Јакоб Джал и њихова усташка група одабраних логорских крвника и многих других, који су се на њих у злу угледали и на такву прљаву работу пристали.

ФРА-СОТОНА. - Неки од усташких кољаша нажалост били су фратри. Један од њих звао се фратар Мирослав Филиповић Мајсторовић звани Фра-Сотона. Он је једном приликом 1941./42, године, пред масом сабраног римокатоличког, хрватског народа

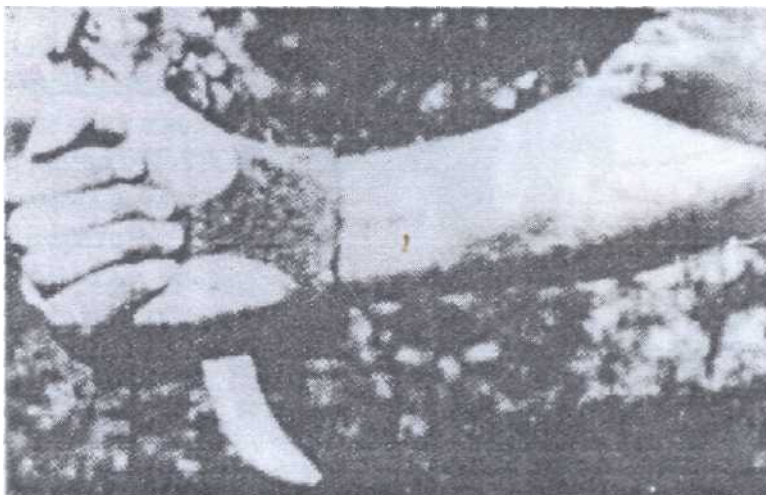
обратио им се својом беседом и поред осталог рекао: „До сада смо вам проповедали теоретски како да живите а да се понашате у љубави Господина Христа, а сад вам проповедамо ту науку, ево, овако": Затим је узео једно мало српско дете од мајке из колевке, и као лопту бацио га у вис левом ру-

Фра Томислав Филиповић, Фра Сатана (у средини)

ком, а десном га са ножем у руци дочекао, пробо и преклао. „Ево, ово вам је данас моја беседа и мој аманет; овако од сада сви да чините, да ни једно српско уво не остане више у животу у нашој лијепој, новој (НДХ) Независној Држави Хрватској", довршио је свој говор Филиповић Фра-Сотона, Овако је у суштини, згражајући се написао у својој потресној књизи један француски бискуп, који се за време рата налазио у Хрватској и постао сведок многих страшних усташких покоља и злочина.

ГЛАВНО ОРУЖЈЕ И ОРУЂЕ ЗА МУЧЕЊЕ.

Главно усташко Оружје и оруђе ради геноцидног масовног уништавања српског народа и нејачи као и осталих затвореника дотераних у логоре Јасеновца, били су; батине, метак, избијање златних зуба, маљ у потиљак, гвоздена полуга - штангла, сикира и сечивом и ушицама употребљавала се у касапљењу

Специјални усташки кољачки нож- србосек

изнемоглих и недужних људи; ушицама су ударали у слепоочнице или по глави. Специјални косир и кама за клање. Гвоздени клин који се стави жртви у уста или дрвени клин, у лежећем или стојећем ставу, па се снажно удари маљем или ушицама секире по клину, тако да жртви буду размрскана и уста и вилице а клин кроз потиљак избија напоље. И док се жртва издишући у ропцу грчи усташе уживају у смеху. ...Затим жртве спаљују, или их чак пеку бацајући их живе у ватру и кречану; или их бацају у Саву

појединачно или масовно везане жицом за железничку штанглу. Многима би живим стомак распорили и са „Граника“ убацили их у Саву да лакше потону. По исказу сведока гробара често су жртве живе попаковали у масовне гробнице у лежећем ставу у једној или у стојећем ставу у другој масовној гробници, па би усташе зашли с маљевима, полугама и сикирама те би жртвама снажним ударцима разбијали главе. Често би их затрпавали и још сасвим недотучене.

Тако је Јасеновац био највећи по свирепости и монструозности Концентрациони логор у свету, такозване Независне Државе Хрватске у II светском рату. И тај и други логори у Хрватакој створени су првенствено из геноцидне мржње према Србима, а затим и према Јеврејима и Циганима-Ромима, али не без знања Немаца и Италијана. Требало је, изгледа, да се на тај начин њима додворе, показујући тако мржњу над њиховим заједничким непријатељима Србима, Јеврејима, Циганима. Али и да покажу колико су тиме готови да подражавају и у злочинима хитлеровску, расистичку теорију о чистоти расе и нације. У ту сврху чак су се одрекли и свог словенског порекла, да више нису Словени, према Туђмановој изјави, већ Аријевци. Тиме су заслужили помоћ Немачке и оправдање за сва своја злодела.

ЖИВОТ У ЛОГОРУ И МАЛТРЕТИРАЊЕ ПО КАТЕГОРИЈАМА.

Сви они које су усташе дотерале и затворили у логор Јасеновац, нису више могли очекивати слободу, већ само свирепу малтретирање и мученичку смрт. Веома је мали број и то само с почетка, који су од затвореника пуштени својим кућама, а и они су морали бити толико исцрпљени и логорским радом или мукама онеспособљени да су убрзо умирали.

Усташе су све затворенике разврстали у две групе.

У прву категорију спадали су заточеници, који су на затвор у Концлогору осуђени мање од три године. Такве су затворенике исцрпљивали тешким радом у плански формираном логору, као и радом на изградњи одбрамбеног и одводног система Лоњског и Мокрог Поља. Затим их „уклоне“ и начине места другима. Они су морали радити на подизању насипа дугог око 872 метра, који је од поплава реке Саве штитио „Логор III - Циглана“. Тај посао за исцрпљене заточенике-логораше био је стравично тежак. Армиран је и поплочан патњама, страдањима и људским костима. Логораш, који би ту од глади и умора исцрпљен падао, ако га не би батине подигле и окрепили „убијан је на лицу места“ и ту у насипу закопан, сведочи инжењер Емерик Блум.

*Усшаше
тестером секу
главу Бранку
Јунгићу,
младићу из
села Грабовца
код Босанске
Градишке*

У ДРУГУ категорију спадали су заточеници, који су били по казни или без казне упућивани у Сабирни логор, с почетка „у трајању од три године“. Они су по пресуди усташког редарства, одмах по доласку у логор сви ликвидирани.

Тако су са пресудама или без пресуда хиљаде, десетине и стотине хиљада људи, жена и деце, у колонима кретали ка Јасеновцу 1941. и 1942. године. Многи од њих нису ни дошли до логора, нити су прошли кроз логорску капију, већ су одмах из

транспорта одведени право на губилиште на „Граник“, или преко Саве у „Градину“...

ОБМАЊИВАЊЕ ЈАВНОСТИ. За спољни свет Јасеновац је био радни логор, где се радило на изградњи логора и одбрамбеног насипа како би се у дужини од око једног километра заштитио Јасеновац и околина од поплава реке Саве, која туда тече и у кишним периодима, као и за време отапања снега, околину плави и претвара у мочвару. Но то је било само варка и усташка пропаганда, да се јавност обмане. Стварност је била друкчија и много грознија и свирепија, да хришћанском и демократски поштеном свету од такве страве престаје ум да ради. Јер ни у маштовито криминалистичким бајкама тако се што не би могло замислити.

Међутим, иако су усташе Хрвати уз помоћ Хитлеровог Трећег Рајха све то вешто сакривале и заштитивале да се не дозна, ипак се све брзо прозрело и сазнало. Штампана и разна средства информисања, као и многи сведоци свих врста тих усташких злочина и масовних убијања обавештавали су јавност још у току 1941. и 1942. године, па се знало какав је циљ стварања Конц-логора Јасеновац. Али није било човека, није било људске памети и власти у свету да такве злочине спречи и нејач заштите. Не знамо како су то они схватили, то они најбоље знају, да ли као неки локални међусобни обрачун Срба и Хрвата, који по њима вековима траје или их то није интересовало зато што смо ми Срби Православни Словени и нисмо, рецимо Западњци, па нису могли да би заштитили Србе имати ни љубави, ни интереса, што Ватикан у својој „јеванђељској проповеди“ већ вековима чини.

СТРАДАЊА И ПАКЛЕНА МУЧЕЊА ЗАТОЧЕНОГ СРПСКОГ НАРОДА У „ЈАСЕНОВЦУ“

На добављању заточеника транспортима у логор Јасеновац, нису само радили усташе Хрвати, већ и усташе муслимани који су са хрватским усташама сарађивали, па чак и Мађари. Тако су у почетку рата усташе муслимани из Ханцар дивизије са хрватским усташама једном приликом дотерали из Сарајева и околине возом читав транспорт око 300-400 људи жена и деце на железничку станицу у Јасеновац и предали их усташама, који су их тамо чekali. А Мађари су 400 људи жена и деце из Бачке послале у Јасеновац у исто време. Ови заточеници одмах су одведени у логор Јасеновац. Командант логора Љубо Милош дочекао их је грубо са познатом својом мржњом и одмах почео прозивати из списка, који су му предали спроводници. У транспорту је било поред грађана из Сарајева и Срба сељака са Романије у сељачкој ношњи, које Љубо називајући их четницима није могао никако подносити. Зато су те Србе, сељаке издвојили и са посебном мржњом уз безобзирно вређање тукли и мучили. Потом су целу групу упутили у Логор. „Пред логором у „тунелу“ су нас, како сведочи један заточеник, претресали и одузели све ствари вређајући нас и ударајући моткама. У томе су се особито истицали Љубо Милош, Алага Ђулкић и Зринушић...”

За време претреса и одузимања ствари народу, ови груби заточеници и поборници мржње и свакога зла - усташе, осим избијања златних зуба чупали су

заточеним и беспомоћним људима браду и бркове. После оваквог мучења, претреса и одузимања ствари, у одржаном свом говору нагласили су, да ће свако ко се не буде придржавао „реда и стеге“, бити кажњен смрћу. Онима који би покушали из логора бекство упућене су најстрожије претње, а онима који буду имали добро владање обећано је да ће бити ускоро пуштени кући. Сведок, Јаков Финција говорећи о овоме вели: „Њихове смо лажи врло брзо открили када смо ушли у круг логора Циглана III“. Други сведок изјављује; „На сваком кораку тукли су, убијали и мучили...”

Бранко Катана сведочи: „Чудило нас је да човек човека без разлога може тако да мрзи и малтретира...” И опет сведок: „Увече у Циглани био је страشان бој. Ту нас је дочекало двадесетак усташа с батинама и неким даскама те су нас претукли намртво”.

Такав је био почетак мученика логорских у Јасеновцу. Следећи, наредни дани били су сваки гори, тежи и крвавији од претходног. Јер је сваком заточенику, одмах по доласку у логор било јасно да га ту чека само смрт уз паклена мучења и иживљавања.

Од Вјекослава Макс Лубурића, сваки је усташа од првог до последњег, над сваким заточенком мучеником у логору био господар његовог живота и смрти. У свако доба дана и ноћи, било то за време рада или одмора, сваки усташа могао је убити сваког заточеника и да о томе никоме не полаже рачуна, нити да даје каквог одговора. Такве се жртве чак нису ни регистровале.

ЖИВОТ И ХРАНА У ЛОГОРУ, „РАД РЕД И СТЕГА“.

Животни услови у логору били су више него очајни. Затвореници су спавали у препуним баракама, или ако у њима није било места, онда би проводили ноћ напољу, под ведрим набом, па било то лети или зими. Отуда су многи постајали болесни од прехладе као и од заразе и других болести, јер и разне заразне и друге болести узимале су свој данак. Поред свега тога досађивале су им ваши и стенице.

ХРАНА је била ужасно слаба. Зато је глад као авет морила све заточенике. Могли су само сањати о једном бар обилном дневном оброку. Јер, свако јутро уместо доручка добијали су само топлу воду, у којој је пливало по мало кукурузног брашна. За ручак примали су опет, неку чорбу од купуса, пасуља, кромпира, репе, у којој се налазило само нешто од тог поврћа. За вечеру, исто тако давала се таква или још лошија чорба без запршке или понекад са мало какве зачине. Хлеба обично од новембра до марта нису добијали. Другим месецима добијали су нередовно неке бајате проје од кукуруза 200 до 250 грама дневно. Заточеници који су били стално на тежим пословима у логору давати је нешто више исто такве хране. То би био, углавном јеловник логорашке хране у Јасеновцу. Због такве слабе исхране сви су логорски заточеници од крајње исцрпљености патили од разних болести и епидемија.

Без обзира на лошу исхрану логораши су гоњени на тешке физичке послове у логору, на одбрамбеном насипу због поплаве покрај реке Саве, на копању огромних масовних гробница у Градини и другим

местима за масовно убијање и сахрањивање логорских мученика.

Друге групе логораша радиле су у Циглани, ланчари, пекари, пилани и столарској радионици, електричној централни и по другим ридним местима.

То је био *унутрашњи рад* логораша.

Спољашњи рад тих мученика састојао се око подизања ограда од бодљикавих жица, око подизања великог и малог насипа, око изградње великог зида, што је трајало све до краја 1942. године. Затим се радило на подизању бројних и одбрамбених положаја око логора, на крчењу и сечењу шуме на Градини и око логора као и рад у пољу, на „економији“, или у логорима оближњих места Млаки и Јабланцу.

НАДЗОР НАД ЗАТОЧЕНИЦИМА. За све време ових радова усташки стражари пратили су исцрпљене логораше и лебдећи над њима опомињали их разним ударцима батина, ножева, кундака као и ватреним оружјем, чиме су их присиљавали да раде брзо. Много је хиљада тих логорашких страдалника на таквим пословима премлаћено и убијено, а догађало се често, да читаве групе или делови група нису се више никад са таквих послова враћали у логор. О тим случајевима усташе су објашњавале, да су логораша покушали бекство, па су их морали оружјем побити.

МАСОВНА УНИШТЕЊА ЗАТОЧЕНИКА У ЈАСЕНОВЦУ. Јасеновац у почетку као Концентрациони логор могао је да прими око 3.500 до 4.000 затвореника. Тада су логораша коришћени као радна

снага на планском уређивању логора. Међутим, кад је пристизањем нових затвореника у логору постало тесно, почеле су нове ликвидације, и тако стално. Најсвирепији усташки терор и клање били су, како смо рекли у 1941. и 1942. години. Цела 1943. и половина 1944. била је нека врста затишја у смислу масовних погрома и клања. Појединачно или у мањим групама, они су и тада „вршили свој крвави, злочиначки посао“. О томе је овде више речено у објашњењу Логора VIII у Доњој Градини. Зато бисмо овде споменули неке друге моменте.

Тек од половине 1944. до пролећа 1945. почињу опет долазити у Јасеновац велики транспорти са 56 и више вагона. На тај начин масовне се ликвидације поново настављају. Најчешће усташе врше убијања и клања на Лиману на левој обали реке Саве, затим у Градини на десној обали. Потом, на Гранику на обали изнад Саве. Жртве су ликвидиране и по дану и по ноћи, већином тајно. Заточеници би чекали у „Главном складишту“, или у некој бараци, или под ведрим небом. Пре поласка усташе би им наредили да се скину голи. Потом су им руке везали на леђима жицом, онда их везане једног за другог дотерали у „Граник“ дрвену платформу на обали изнад реке Саве за убијање и бацање жртава у Саву. Тада је жртва морала да клекне, а усташе би јој за руке везали тежак гвоздени предмет у облику точка, а онда би снажно ударили жртву маљем у потиљак, чекињем или ушицама од секире. Трбух би жртве често распорили месарским ножем, а затим је бацили у Саву да тако брже потоне. Некад би гојазну жртву живу распорили и бацили у Саву. Ово је сведочење

Јована Живковића преживелог заточеника.

Неутврђеног датума усташе су побили на Градини велику групу сељака, која је доведена из Славоније, од око 8.000 људи.

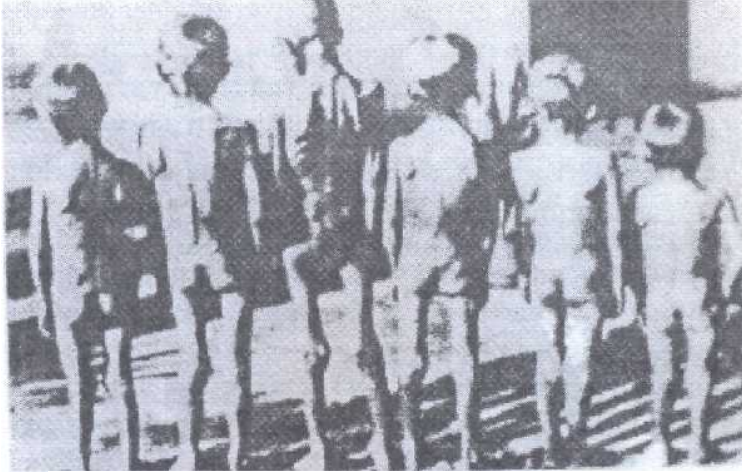
Кратко време после тог покоља, побили су групу козарчана од око 7.000 људи, жена и деце. Побили су ускоро иза тога и велику групу, која је дотерана из Лепоглаве на Јасеновачку желеничку станицу у 56 вагона препуних живим људским костурама. И ово је сведочење преживелих заточеника.

„Усташе су у то време побили на Градини велику групу Јеврејки и њихове деце, који су довезени из женског логора у Ђакову”.

ЈОШ О СТРАДАЊИМА ДЕЦЕ. У јасеновачким логорима непрестано су убијана са одраслима и деца. Према сведочењима преживелих логораша, само у лето 1942. године заклано је на Градини, у више група, преко 400 деце старе између 4 и 14 година. За децу Козарачког округа већ је речено, да их је побијено око 24.000. У њиховом страдању делимично су учествовале и католичке „часне сестре”.

ВЕЛИКИ ЗЛОЧИНИ ПРЕД КРАЈ РАТА. Посебно је била тешка јесен 1944. како изјављују преживели сведоци. У Јасеновац су, како они веле, тада поново почели долазити транспорти са заточеницима из свих крајева докле је допирала власт усташа и муслимана, босанских и херцеговачких. Многи су затвори и логори имали да се преместе у Јасеновац. Тада је целу зиму 1944-45. текла на Гранику и Градини крв људска”.

Један очевидац сведочи: „У децембру 1944. године приликом наступа = Збор за време или после

Усташе су сриску децу ликвидирале и изгладњивањем

вечере, на коме су усташе одабирале заточенике за клање. Тада су их усташе прозивали и то 150 до 200 људи дневно. Затим их затворе у бараке пред „Заповедништвом“, одакле су их ноћу водили голе, жицом везане и бацали их у Саву живе... Из мога стана видео сам како је крвник Фрковић убијао на Гранику људе пререзавши им ножем гркљан, бацао их у Саву“.

Између осталих транспорта, једног дана стигао је у Логор и један огроман транспорт, у којем се налазило око 15.000 радника и сељака. Усташе су их сместили у „Главном складишту“ и на ливадама око складишта. Затим су их кроз неколико дана и недеља на Гранику све ликвидирали.

ЈАСЕНОВАЦ ПАКАО ЗА ЗАТОЧЕНИКЕ. Саме су усташе овај паклени логор назвале „логором смрти“. Ови, као и на самом крају што ћемо поменути најгрознији су примери паклене усташке „етике“ у том логору смрти, под фирмом „Јасеновац“. За умирући у њему у нечувеним, недостојним и срамним за човека и човечанство мукама, српски народ, а делимично и други у висини најмање од 700.000 (седам стотина хиљада) жртава, био је то свирепи усташки период једне „Крваве ноћи“, која је како рече јасеновачки песник трајала 1.421 дан. Сви ови примери нечувених усташких злочина нису потпуни ни сви наведени. То су само главни, основни примери, мали приручник да потсети наше генерације и читаоце на безумље и свирепост усташких злочина (НДХ) Независне Државе Хрватске у Другом светском рату од 1941. до 21. априла 1945. године.

СТРАХ УСТАША, УНИШТЕЊЕ ЛОГОРА И ЛОГОРАША ЗАТОЧЕНИКА. Кад су усташе виделе да се приближио крај рата 1945. и да они морају за своје злочине да полагају рачуне, направили су план бекства. Али пре тога они су по наредби свог поглавника Павелића и других његових блиских сарадника морали да униште логор Јасеновац, не само објекте него и све заточенике, и да затру све трагове свог усташког злочина. Зато Лубурић као командант наређује, да се побију ови заточеници преостали, а логор и место Јасеновац да се минира и претвори у гомилу рушевина и згариште.

Ту операциону акцију уништења логора извршио је под својом управом злогласни Љубо Милош

наређујући „Прије напуптања Јасеновца треба ликвидирати и последњег заточеника, да не остану живи свједоци. Такође је потребно уништити све објекте, да не остану материјална доказала о злочинима“. „Зато су формирали екипе заточеника-гробара, које су морале да откопају што више гробова и гробница у логору и изван логора, посебно у Градини и Уштици и ексхумирају љешеве поубијаних жртава. Истовремено подизане су огромне ломаче, на чије дно је стављен (угаљ) кокс, а одозго набацивани љешеве и костури. Све то полили су нафтом и запалили. Двадесетак дана буктале су ватре овог јединственог крематоријума.

Истовремено, свакодневно су довођене велике групе логораша из Лепоглаве, Старе Градишке и других мјеста и убијани на Гранику или Градини. Сава је носила мртве или су горели на ломачама“. Ово су сведочанства преживелих заточеника.

У Логору III било је тада још 1.100 мушкараца и 3.000 жена и дјеце. Женски и дјечји логор убрзо су ликвидирани 21. априла 1945. а одмах потом мушкарци“. Сведоци веле, да су се жене том приликом, радосне што ће им смрт прекинути муке опраштале су се од мушкараца песмом: „Ви остајете а ми у смрт одлазимо“.

ГРОБНИЦЕ. У Јасеновачким логорима многобројне су и разних величина гробнице. Радна организација Спомен-подручја Јасеновац у своје време трудила је се, уколико су јој тадашње власти дозвољавале да сачува и прикаже све оно што је везано за Концентрациони логор. У циљу испитивања масовних

монструм-гробница. Ова организација је у то време пронашла да их има око 200, на 210 км², колико треба да је укупна површина Спомен-подручја.

Др Атанасије Јевтић, проф. теолошког факултета, сада умировљени Епископ Захумско-херцеговачки и приморски, проучавајући са својом екипом стратишта, масовне гробнице и јаме безданке пуне костију српских жртава побијених на зверски начин од хрватских усташа у НДХ од 1941-1945, уз помоћ преживелих сведока набројао је само у Јасеновачким логорима око 289 масовних гробница. Други, тај број подижу доказима на 300 гробница, као и сведоци мештани.

Атанасије Јевтић у „Споменици Јасеновац“ од 1990. у издању Светог Арх. Синода СПЦ, стр. 17-19. износи сведочење преживелих Јасеновачких заточеника међу којима је сведочење др Николе Николића који је био у Јасеновачком логору после рата посетивши стратиште гробница. Он поред осталог у вези гробница вели: „У првој „Чалинки“, тој „Гробници народа“, набројао сам 14 гигантских рака од 60-80 м у дужини а 6 м у ширину и четири метра у дубину. На другој „Чалинки“ налазили су се големи комплекси „Братске гробнице“ Срба, Хрвата и кланица људи звана „Крвава Крушка“. Велика њива звана „Лиман“ граничила се са „Чалинком“, а са истока са Савом. Та њива имала је око 200 гигантских рака. На једној обали „Чалинке“, гробници комуниста, скинуше с врбе 14 зарђалих окова, који су тамо остали све до 20. јуна 1947. године. Те су окове носили заточеници комунисти, који су после били поклани, а неке су и с оковима затрпавали.

Од „Челинке" према истоку, на заокрету Саве, одакле се у дијагонали преко Саве, види црква у Кошутарици, налази се најдубље место у Сави, звано „Лиман". Обала Саве ту је врло стрма, обрасла дрвећем и грмљем, испреплетана купинама и коровом. Занимљиво је да су ту нашли и дивљу винову лозу. То су место усташе изабрали за бацање живих људи у реку Саву. Већином су ту бацали комунисте, које би по десетак њих везали за шину, дугу око 5-7 метара од железничке пруге, и гурнули их тако у дубину Саве с тог места названог „Обала комуниста". Они нису, наравно, никада испливали из Саве. Нађени велики комади шина у Сави са привезаним котурима жице с оковима, непобитан су доказ ових неописивих усташких злочина.

Мало подаље, наставља своју потресно тужну причу др Н. Николић, коју је забележио Атанасије Јевтић: „нашли смо и на место одакле су усташе сипале пепео од сагорелих мртвих телеса у Саву. Пред својим бијегом 1945. године, да сакрију траг својим злодјелима, усташе су палили мртва тјелеса и пепео бацали у Саву. Око два вагона таква пепела до данас (20.04.1947.) је остало на обали Саве. Још увек су се ту налазиле и несагореле лубање и пршљенови. Големи гроб деце, што су их усташе побиле на „Лиману" омладина је, нашавши им кости на обали, покопала у заједнички гроб.

Тамошњи сељаци показаше нам и крушку, продужује Николић, под којом су усташе вршиле свој кољачки занат. Били су је посјекли, па стари пањ потјерао младице, које су данас већ неколико метара високе. Око ње прострло се непрегледно гробље. Одатле се пружа „Шиб", који се састојао од више парцела под

истим именом. Прва парцела Шиба имала је 14 гигантских рака, а друга 20. Свуда се виде типичне пачетворине: 70x80x6 метара, а поред њих гола мјеста клања - „хеминске паљевине“, јер тада још није могла да нарасте трава. И све се тако, докле нам год поглед сеже пружају сами споменици злодела усташа и патњи што су их преживјели наши народи.

Пред нама су поугљена (угљенисана) стабла, типична ниска вегетација, која се обично јавља на по-паљеним мјестима. Овдје хумци, ондје стегнута земља, под којом почивају кости безбројних мученика, тамо опет шарене „хеминске паљевине“. Ено и један зарђали казан, у коме се кухало људско месо за сапун (који се сад налази у Сарајевском Музеју). Налазимо чак и занемарени трактор и ваљак, којим су усташе преоравале и ваљале гробове прије свога бјега, да би како-тако замеле трагове својих нечувених злочинастава.

Видели смо и големо стабло тополе у чијим су се дебелим гранама налазила голема чавла (гвоздени клинови) и ланци, на које су усташе подизали живе људе и остављале их огладњеле да viseћи полако умиру, док су они испод њих вртјели на ражњу одојчад (јагњад), оргијали и правили канибалске вицеце. Видјели смо и „крваву дјечју врбу“, осушену и обраслу гљивама, (где су деца клана).

Све су нам то показивали тамошњи сељаци, који су се вратили својим кућама након бијега усташа (после 1945). Налазили су на тим мјестима локве крви и још неохлађена мртва и измрцварена тјелеса мученика". (Атанасије Јевтић, Споменица Јасеновац, Београд, 1990. стр. 18-19)

Таква је, ето, била великомученичка Босанска Градина као усташки геноцидни „Логор смрти“ за све Србе и друге мирне и недужне родољубиве грађане. До скоро је она била претворена у леп Национални парк, обрастао шумом са четрдесет видљивих веома великих масовних гробница, премда је у ствари цело земљиште Доње Градине постало једна велика и свакако највећа Масовна Српска Гробница са преко 360.000 (триста шездесет хиљада) жртава, углавном српскога народа. То су показала и снимања терена из ваздуха, као и на постојање још много неоткривених масовних гробница на том терену. „Темељнија истраживања на терену Босанске Градине вршена 1960. године, забранила је „Титова власт“.

Но ипак ради документације и знања „Више-струка савесна снимања истраживача ултра-зрацима из ваздуха открила су до сада, на ширем терену Јасеновца и околине близу три стотине масовних гробница, које сведоче о великом броју жртава ове адске „воденице смрти“, која је стравичном брзином „млела“ невина људска бића не у борби на фронту, већ као гвозденом метлом, од детета у колевци до старца пред гробом из њихових домова и њива све редом почистили, покупили и догнали на историјску тремећу Славоније, Босне и Баније у Јасеновац, те ту тирански на монструозан начин све поклали. За све то време Европа и Америка као и остале силе света ћутали су баш као што и данас ћуте кад су у питању српске жртве. Особито неколико десетина хиљада поклане српске деце.

СВЕДОЦИ О БРОЈУ ЖРТАВА. Видели смо како су језива сведочења преживелог заточеника др Николе Николића, који сматра да Јасеновац има преко

700.000 жртава. Веома су потресна и сведочења професора др Србољуба Живановића из Новог Сада, који је после рата радио са екипом на проучавању стра-тишта и гробница у Јасеновцу, Њихово је мишљење да побијених заточеника у Јасеновцу прелази милион.

Сведочење Јована Живковића из Бачког Градишта са боравком у Земуну. Он каже „да је било опште уверење међу заточеницима да тај број (жртава) прелази један милион“.

Преживели заточеник Марић Михајло, из Бјеловара, село Обровица, живи у Загребу. Допао је у Јасеновац 31.10.1941. Он сведочи: „Могу мирне душе казати да је у току четиригодишњег постојања логора (Јасеновац) на разне начине умлаћено или умрло од болести или глади око милијун и 400.000 затвореника, од којих је била огромна већина Срба...“ Марић тврди да је усташки министар Андрија Артуковић лично посетио Јасеновац.

Дуземлић Милан, Хрват од 25. година, из Дреновог Бока, Новска, са боравком у Крапју. Он сведочи: „Ја сам био намјештен као опћински биљежник у Јасеновцу, те сам дана 21.12.1943. био ухапшен и одмах стрпан у Логор“. У логору је мучен страшним мукама, али је све преживео и он сведочи: ...Истичем да је управа логора Јасеновац водила записнике о појединим случајевима смрти заточеника, те је један примерак таквог записника, односно списка достављала опћинској управи Јасеновац, чији је начелник био Лазарин Никола, усташки натпоручник. У свим тим записницима (списковима) навођено је, да су заточеници умрли наравно (природно) смрћу, то јест од тифуса и разних других болести. До дана мога

хапшења, то јест. 21.12.1943. било је код опћине Јасеновац таквих записника око 900.000, односно по списку пријава случајева смрти било је 900.000, таквих жртава. Пошто сам ја био општински биљежник, имао сам прилике да посматрам те спискове, и ово сам видео својим очима што сам исказао..." У погледу опсега и броја извршених злочина надмашене су и најстрашније слутње. У нешто преко четири године постојања ове људске клаонице: према исказима очевидаца насилно је усмрћено од прилике 1.400.000" - ово је исказ Дуземлић Милана.

О ПОСЛЕДЊИМ ЖРТВАМА ЈАСЕНОВЦА

Јован Живковић сведочи: „Знам да је 21.04.1945. ликвидирана и група жена по прилици око 500, тј. све жене које су у Логору преостале. Када сам побего из Логора (после доласка прве партизанске јединице), ја сам се свратио код Томе Маренића из Коштарице и његова кћерка Марија причала ми је, да је она тих дана гледала с крова своје куће, како су усташе у Градини убијали оне заточенике, који су тамо били запослени на спаљивању лешева заточеника, и када су те последње заточенике ликвидирали, којих је било око 150, усташе су се међусобно грлили и љубили. Иста ми је приповедала да је видела 24.04.1945. када су усташе бацили у ватру живе заточенике".

Сведок Шкргатић Драгутин казује: „Сјећам се, да је у Јасеновац стигло 11 вагона заточеника из Лепоглаве, па сам видио кад су ти људи одведени сви ноћу на Градину па тамо поубијани". Укупно је тада стигло из Лепоглаве око седамсто заточеника, а још већи број из Старе Градишке.

Усташе су се бојале да ће се открити нова гробља у логорима и око логора и утврдити колико је жртва страдало и како су страдали. Зато су формирали екипе од заточеника - гробара, којима су наложили да ископају све лешеве из свих гробаља у логору и изван логора, у Градини и Уштицама и лешеве есхумирају и спале...

ЛИКВИДАЦИЈА СВИХ ЗАТОЧЕНИКА И ЛОГОРА ПО ИСКАЗУ СВЕДОКА

Сведоци, заточеници Абину Јешуа, Данон Јакоб, Живковић Јован и Лапчевић Стојан, који преживевши последње дане Јасеновца тврде да је:

1. Дана 20.04.1945. ликвидирана велика група заточеника у логору од око 470 лица.

2. Да је у то време стигла група Сарајлија, која је могла бројати око 400 људи, и да је и она дотучена у Градини.

3. Да је дана 21.05.1945. остало у Логору у женском одјелу око 760 жена и девојака, које су радиле на економији, у кухињама или мљекарнама.

4. Дана 21.04.1945. кретала је дуга поворка жена у смрт пјевајући и поздрављајући своје другове и опраштајући се с њима довикивале им: „Ви остајете, а ми идемо у смрт". - Све су жене тога дана дотучене и бачене у Саву или спаљене на ломачи.

„Анкетна комисија је мјесец дана након тога нашла многе женске одјевне предмете, како леже по пољима и путевима између Економије и Саве". (Из тога се види да су жене свучене и наге поубијане).

5. „Да је дана 21.05.1945. настала паника међу заточеницима, па се је стотињак објесило из очаја по настанбама и радионицама. Тако је дана 22. травња (априла) 1945. године остало у Јасеновачком логору бр. III око 1.060 заточеника”.

Усташе су све ове затворенике стрпали у велику творничку зграду код „Цигларе”, затворили даскама сва врата и прозоре и поставили око зграде јаке страже, да не би који заточеник умакао.

Читав дан и читаву ноћ били су сви усташе запослени тиме, да минирају творничку зграду једну за другом, радионицу за радионицом, складиште за складиштем, бараку за баракком, и да тако изазову експлозије и пожаре. Тако се је читав логор претворио у ужарену бакљу, а њиме је одзвањао тутањ експлозија.

Заточеници у оној великој фабричкој згради знали су да им прети сигурна смрт, и претпостављали да би усташе и њихову зграду могли запалити и све их побити. Стога су одлучили, да сутра провале из зграде и поведу голоруку борбу на живот и смрт. Изабрали су за вођу Бакотић Анту. Сваки је заточеник истргао из зида или врата понеки предмет, те су тачно у десет сати ујутро дана 22.04.1945. разбили сва врата и прозоре и појурули из зграде.

У задњи час је око 460 заточеника клонуло духом, а многи је био болестан, стар или тако немоћан да се није усудио упустити голорук у борбу.

Оних 600 заточеника, које није оставила храброст, иако физички слаби и изморени патњама у логору, у чежњи за слободом и животом, прикупили су последње снаге и напали усташке стражаре, неколико њих шакама задавили те им одузели пушке.

Други су заточеници грабили жељезне предмете или цигле, и ударајући њима по усташама почели да трче према источним логорским вратима по цести, која води у Кошутарицу. На том су путу морали да прођу тик крај Саве простор, који се налазио између јужног огранка великог зида и ријеке Саве.

Овдје су усташе имали много бункера, а у сваком бункеру по више стројница, те су из њих косили заточенике.

Били су ипак, изненађени јер нису очекивали да ће се голоруки заточеници усудити да их нападну, па су заборавили да затворе источна логорска врата. Тако се на тим вратима одиграо коначна борба, па је заточеник Ристић Миле шакама задавио митраљесца, који је бранио врата, отео му стројницу и почео да пуца по усташама.

Осамдесет заточеника могло је да протрчи кроз врата и да се бијегом спаси у оближњим шумама. Осталих 550 погинуло је у борби.

Усташе су оне заточенике који су остали у логору, њих око 460 на броју, побили. Спасио се само Живковић Јован из Бачког Градишта, на тај начин што се сакрио међу рушевине једне зграде и тамо чучао 5 дана и ноћи без хране и пића, посматрајући како усташе разарају логор и мјесто Јасеновац.

Кад је последњи усташа нестало из Јасеновца, извукао се Живковић из своје рупе, потрчао до Саве те је препливао. У то доба је већ дошла у Јасеновац Народноослободилачка војска, те спасила и њега и оних 80 заточеника, који су се пробили из логора.

Од саслушана 62 сведока, бивша заточеника логора Јасеновца, овде смо навели исказе само њих неколико, да се покаже за читаоце приближно бројно

стање жртава, њихов мучан и мукотрпан живот у логору и многобројни најгрознији начини уништавања. Тако је усташка монструозност прешла све границе људске, и показала својим поступцима према заточеницима пакленог човека-звера. Зато су хрватске усташе из Другог светског рата за предмет психијатријског проучавања.

Уочено је да је после немачког пада и одступања на Стаљинграду у Другом светском рату, по наређењу Гестапоа, усташе су почеле у Јасеновцу са спаљивањем лешева, да би сакрили, или бар умањили своје злочине, и то је трајало све до њиховог уништења логора и бекства 1945. године.

Уништавањем материјалних доказа и документације покушале су усташе да заташкају масовни покољ невиног становништва - у ствари такав њихов поступак даје повода да се сумња да је број жртава много већи него што се мисли. Поготово што су многе жртве нерегистроване, спаљене у крематоријуму или коксом на Градини, или бачене у Саву. А многе су у око 15 великих казана на Градини скуване за сапун. Др Н. Николић подвлачи да само на основу великих гомила пепела из крематоријума нађених на обали „Лимана" може се утврдити да број убијених прелази стотине хиљада жртава.

Један од познатих по злу усташа кога треба поменути био је фратар Мирослав Филиповић Мајсторовић. Ухваћен после рата, на саслушању изјавио је да је за 4 месеца; од краја јуна до краја октобра 1942. управљао логором Јасеновац, и за то време ликвидано је 20.000-30.000 невиних жртава. Он је у то

време био командант логора Јасеновац. Затим је прешао у Стару Градишку. Пред крај рата поново је на служби у Јасеновцу. Поред осталог он каже: „У Јасеновцу сам био као усташки часник и управитељ логора од конца липња (јуна) 1942. до краја листопада (октобра) 1942. Признајем да сам лично код јавних стрељања убио око стотину заточеника логора Јасеновац и Стара Градишка. Исто тако признајем да су се за време мога управитељства у логору Јасеновац вршила масовна убијања у Градини, али ја у томе нисам судјеловао иако сам за та масовна убијања знао. Исправљам се, да сам код тих масовних убистава присуствовао, али их нисам извршавао. Та масовна убијања допуштао сам као управитељ, јер сам имао усмене налоге од Љубе Милоша, а још више од Матковић Ивице, а каткада и од Макса Лубурића. У Градини убијало се маљем и то тако да би жртва морала сићи у ископану јаму, на што је следио ударац маљем по глави одострага. Осим тога се убијало и стрељањем и клањем. Кад су се вршиле ликвидације жена и дјевојака у Градини, знам да су се над младима извршила и силовања. О томе је одређивао Матковић Ивица.

За моје вријеме, по мом рачуну ликвидирано је 20-40 хиљада заточеника. Посебно истичем да је у почетку љета извршена у Јасеновцу ликвидација логора Ђаково. Том је ликвидацијом руководио Матијашевић Јосо, усташки поручник. Код те ликвидације логора Ђаково рачунам да је било око 2-5 хиљаде побијено Жидовки и њихове дјеце".

Из Јасеновца сам дошао у логор Стара Градишка концем листопада 1942. до 27. III 1943. За горње вријеме догађале су се и у логору Стара Градишка

масовне ликвидације, које су се обично вршиле изван логора, тако на пример у Млаци, Јабланцу, а отпремани су и у Јасеновац. Овакви велики транспорти за ликвидацију вршили су се по налогу Матковић Ивице. На овај начин отпремљено је око 2-3 хиљаде људи". Затим „16. IV 1945. вратио сам се у Јасеновац, гдје сам остао до конца. Знадем да су у то вријеме вађене љешине заточеника из Градине и спаљиване, како би се заметнуо траг бившим злочинствима, ја нисам судјеловао у ликвидацији задњих заточеника, него само у ексхумацији". То је изјава Филиповића. Но у Јасеновцу је учествовало у клању жртава са усташама и неколико фратара од којих су били најкрволочнији, поред Мајсторовића фратри Матковић и Брклјачић. По историчару проф. Јеремији Митровићу, писцу „Великохрватска поама", Београд, 1998. стр. 22, „Списак таквих (усташких) свештеника из доба Павелићеве страховладе премаша стотину". А не мали број таквих био је и римокатоличких часних сестара, званих „милосрднице" у Старој Градишци, „Керестинцу" код Загреба и другим логорима, које су многу српску децу са усташама мучиле и тровале цијанидом, цијанкалијем, каустичком содом и другим убитачним отровним средствима. Од око 40 000 укупно убијене, поклане и отроване деце у логорима католичке монахиње носе огроман број на својој души тих малих, безазлених, невиних људских бића. Такве католичке „часне" сестре монахиње у логору „Керестинац" у предграђу Загреба са усташама мучиле су толико уместо да негују старог српског митрополита Доситеја Васића, да је од телесних повреда онесвешћен пренесен у Београд, где је

у женском манастиру Ваведељу на Топчидеру боловао, иако негован од српских монахиња, не долазећи свести ускоро је затим умро.

БРОЈ ГЛАВНИХ УСТАША КРВНИКА у логорима смрти јесу: др Анте Павелић као водећа личност, Андрија Артуковић као усташки министар, извршиоци злочина посредно или непосредно у првом реду је, чувени по злу Макс Лубурић, командант свих концентрационих логора у НДХ, затим шефови логора у Јасеновцу и њихови помагачи Шабан Мујица, фратар Мирослав Мајсторовић Филиповић, фратар Бркљачић и Матковић Љубо и Ивица, Динко Шакић, инж. Хинко Пицили, Милош Љубо, Миле Будак, Фрковић Ивица, Зринушић Анте, Јосип Матаја, звани Ација, Солдо Раде, Мандушић Матија, Хорват, Лисац Славко и многи други. (Чланови Анкетне комисије за испитивање усташких злочина у Јасеновцу, види Атанасије Јевтић, Јасеновац, Споменица, 1990, стр. 160).

БРОЈ ЈАСЕНОВАЧКИХ ЖРТАВА. - У досад објављеним публикацијама, научним радовима и штампи на тему о концентрационом логору Јасеновац и Стара Градишка и о количини њихових жртава, те бројке се крећу од 480 000 до 900 000, па и преко милион - до милион и четири стотине хиљада (1.400.000) ако би се узеле у обзир изјаве заточеника, сведока. Најчешће процене броја убијених у логору Јасеновац, крећу се око 700.000, а у логору Стара Градишка око 80 до 90 хиљада жртава.

Највише је убијено Срба са територије НДХ; 1941-1945, затим Хрвата и Муслимана. Јевреја је убијено око 33.500, Рома (Цигана) око 25.000, и других

као Словенаца, Мађара, Руса и тако даље, што је на саслушању потврдио и фратар Мирослав Мајсторовић Филиповић звани фра Сатана. Један од команданата логора Јасеновац-Стара Градишка. Он ту каже: „По причању Макса Лубурића, који је вероватно водио евиденцију о убијеним Србима, убијено је у НДХ кроз ове четири године око пола милијуна Срба..." А Љубо Милош наводи да је „сигурно ликвидирано пар стотина хиљада људи. „Чланови усташке владе саопштили су фебруара 1942. немачком генералу у НДХ Едмунду Глезу, да је живот у НДХ (ендеха) изгубило 200.000 Срба. Немачки генерал Глез је на то рекао, да се процене убијених Срба крећу од 500.000-700.000, али он наводи „да бројку 500.000 сматра тачном", но та бројка жртава је могућа до 1942. како генерал Глез наводи. Ако се та бројка удвостручи да не кажемо утростручи до 1945. што нимало није претерано, онда би то износило око милион жртава Јасеновачких, што је генерал Глез доста реално проценио. Други немачки СС генерал Фике је за 600.000-700.000. И командант Југоистока Александар Лер априла 1943. спомиње бројку Јасеновачких жртава од 400.000 убијених Срба на територији НДХ. (Атанасије Јевтић, Јасеновац, стр.176).

Лазар Јанков, који се пред крај спасао бекством са Граница у Јасеновцу када су убијани заточеници. Он је изјавио: „Од заточеника који су радили у логорској канцеларији, сазнао сам да је кроз књиге прошло 840.000 побијених људи, жена и деце. Наређење за убијање давао је Лубурић". А много је убијено и оних који нису регистровани.

Јован Живковић, једини преживели заточеник, кога су партизанске јединице четврте бригаде, 21. Српске дивизије 2. маја 1945. кад су усташе већ побегле, пронашле у рушевинама минираног и уништеног логора. Он је као логорски писар видео 1942-1943, списак заточеника са бројем 900.000, и тврди да је страдало у Јасеновцу најмање милион жртава, а Терзић је за више од милиона.

И, док Живковић показујући део асфалтираног пута - око 1.600 метара Јасеновац-Новска (знак за Кошутарицу) који пролази преко насипа до Саве, где су усташе масовно убијале заточенике, који због глади малаксали нису могли да раде. Живковић тврди да се у том насипу аутопута налази много лешева помињући број од 40.000.

Међутим Туђман и Кухарић су објавили, да је свега 40.000 убијено заточеника у логорима Јасеновца у Другом светском рату. - Овде у вези Туђмана наводимо занимљив податак нашег историчара Јеремије Митровића, који у свом, наведеном делу, стр. 112-115 каже: „Што се тиче броја настрадалих у Јасеновцу, у најновије време Фрањо Туђман убеђује јавност да се број страдалих у Јасеновцу своди на коју десетину хиљада. Међутим, у поменутој свесци „Енциклопедије Југославије“ налази се и биографија Титовог генерала Фрање Туђмана, који је био сарадник баш у писању те исте Енциклопедије, па се намеће питање: Зашто тај број пострадалих у Јасеновцу Туђман није исправио (тада), него сада жели да га смањи... (Јеремија Митровић, В.х. поама, стр.112-115),

Савезни Завод за статистику навео је број од 49.874, налазећи за то потврду у Жерјавићевим ста-

тистичким процјенама, да је у свим логорима у Југославији у току II светског рата било до 216.000.

Земаљска комисија Хрватске за утврђивање злочина окупатора и његових помагача, била је за број од 500-600 хиљада жртава. Енциклопедијска процена је за око 700.000.

Један од малобројних преживелих заточеника то је најбоље изразио својим речима овако: „Када би се Јасеновачки костури враћали теретним вагонима у живот да освете своју страшну смрт, испред нас би прошло петнаест тисућа вагона, а у сваком по 40 костура", а то је 600.000 заточеника.

Према свему судећи, колико има жртава овај усташки логор смрти – Јасеновац од 1941 до 1945, то је још отворено питање, и може се приближно одредити онда, када се појави веома стручно и научно опремљена експертска-истраживачка екипа, која ће том послу приступити савесно озбиљно са пуно воље и љубави да се открије истина.

НАДГРОБНИ СПОМЕНИЦИ ЖРТВАМА ЈАСЕНОВАЧКОГ ЛОГОРА

Место концентрационог Јасеновачког логора означено је сада монументалним спомеником од бетона у облику циновског цвета, који доминира пространим пољем уз леву обалу Саве и под којим се налазе око 800 јасеновачких жртава.

Споменик је подигнут 1966. године, и дело је проф. Богдана Богдановића, који је дао том циновском цвету своју симболику. Прилаз је споменику широком дрвеном стазом, која треба да симболизује последње кораке логораша-заточеника.

У крипти споменика, где се полаже цвеће и венци налазе се стихови из поеме „Јама“ Ивана Горана Ковачића:

*Где је мала срећа, бљесак стакла,
Ластавичје гнијездо, из вртића дах;
Гдје је куцај зирке, што се макла,
И на траку сунца, златни кућни прах..*

Већи број могила у виду хумки окружују споменик. Подигнуте су на местима бивших логорских објеката, а само неколико њих на просторима масовних стратишта (Граник, Циглана, Звонара, на путу који је водио према скели на Сави).

Уз дрвену стазу према споменику налази се рељеф на којем је дат преглед централног дела спомен подручја.

У кругу зграде меморијалног музеја у Јасеновцу, на великом пануу дат је план Концентрационог логора Јасеновац, онакав какав је био 1942. на обали Саве. Једним зидом доминира метални рељеф, рад Душана Цамоње, посвећен јасеновачким жртвама.

Осим циновског споменика цвета, на том огромном меморијалном комплексу подигнута су на више места спомен обележја.

СПОМЕНИЦИ ГРОБАЉА И ГРОБНИЦА НА ГРАДИНИ, на десној обали Саве, код босанског села Доња Градина. То је највеће како смо већ рекли Јасеновачко губилиште. Има површину више од 57.000 квадратних километара, где је сахрањено више од 560.000 јасеновачких жртава. То су били или заточеници логораши или су директно из транспорта довођени на губилиште. Велике заједничке гробнице обележене су белим каменим и зеленим травна-

тим површинама. У металну спомен-плочу на гробљу „А" урезани су стихови из „Јаме" Ивана Горана Ковачића:

Последње свијетло прије страшне ноћи

Био је бљесак муњевитог ножа.

И врисак бијел још и сад у слепоћи

И бијела крвникова кожа:

Јер до појаса сви су били голи.

И тако наг и очи су нам боли.

НА ГРОБЉУ ЛИМАН, које је велико 1.175 квадратних метара, налази се мањи СПОМЕНИК. Ту је сахрањено око 12 000 људи.

СПОМЕНИК НА КРАПЈУ, ЛОГОР II. Овај споменик пројектовао је архитекта Радослав Јанковић.

НА МЕСТУ ЛОГОРА II - „КОЖАРА" налази се спомен плоча.

СПОМЕНИК У УШТИЦИ где је био ЛОГОР V-„ЦИГАНСКИ". Тај споменик постављен је на ушћу реке Уне у Саву.

НА СПОМЕНИКУ У МЛАКИ - женски радни логор - „логор VI" -урезани су стихови: И мртви говоре - то ћути само камење.

СПОМЕНИК ПАЛИМ ЈАСЕНОВЧАНИМА (376 жртава), налази се у насељу Јасеновац. Жртве су пале у борбама у логору Јасеновац и по другим логорима Немачке и Европе. Споменик је рад кипара Станка Јанчића у сарадњи са инж. Антуном Пандурићем и инж. Јосипом Лојеном. На том споменику као порука урезан је стих: „И мртви живима очи отварају".

СПОМЕНИК ЦРКВА - Стара црква у Јасеновцу из 1775. порушена је од усташа до темеља 15. августа 1941. године. После рата, на тражење српског народа да им се подигне црква, епископ Емилијан славонски, покушао је са парохом и месним властима да се у Јасеновцу подигне црква још 1951. Прикупљани су и прилози из иностранства и из земље. Тадашње власти хрватске забраниле су зидање цркве. Поновно често тражење зидања тог храма, како од стране Српске цркве и народа, тако и од разних приложника бивало је оспоравано. Тек 1973. године с муком је почето са изградњом новог спомен храма, који је прилогом народа, манастира и парохија из свих епархија Српске православне цркве завршен после 11 година и освећен 2. децембара 1984. Храм је посвећен Рођењу светог Претече и Крститеља Господњег Јована-Ивањдан. На заузимање и извршену припрему митрополита Загребачко-љубљанског Јована, месног пароха Милована Дешића и осталих сарадника осветио га је Његова светост патријарх српски Г.Герман, са осам архијереја, седам свештеника и седам ђаконa уз присуство великог броја свештенства, монаштва, страних гостију и народа из свих крајева тада наше земље, преко 20 хиљада душа. Тако су Срби у Јасеновцу и живи и пострадали новомученици, најзад добили свој Храм; живи, да се у њему крштавају и моле Богу, а страдали новомученици, да се у њему помињу на светим литургијама и парастосима, и да се прослављају због страдања за веру своју православну и име свога народа коме припадају. Јер Црква је њихов најсигурнији споменик и најмоћнији заштитник и путовођа. Црква је символ лађе Нојеве у којој се спасавају сви који

се у њој налазе. Она води све своје путнике страдајуће вернике-спасењу и Царству Небеском.

КО ЈЕ И ЗАШТО ОДЛУЧИО ДА СЕ 1946-1947. ЗАТРУ ТРАГОВИ ЛОГОРА ЈАСЕНОВАЦ?

Напред смо описали логор у Дахау. Ту смо видели да је тај стравични логор смрти, као што су и други логори у Немачкој и окупираној Европи сачувани млађим генерацијама, да виде шта чини у свом безумљу рђава политика и идеологија извесних нација у рату. Тако ће моћи да схвате катастрофалну намену тих логора, који су били воденица смрти и фабрика проливања недужне људске крви. Јер те невинне жртве најмање су биле криве за рат. Оне су само сведоци, колико људи могу да постану нељуди и крволочне звери кад у свом бесу и безумљу истерају Бога и веру у Бога из своје душе и свога ума, онда они изгоне из своје средине и монструозно уништавају свакога ко им смета и ко им се противи. На тај начин они више постају достојни жаљења него њихове невинне жртве. Зато су се такви логори свуда сачували као сведочанства и порука: „Да се никад не понови". То значи, ако не сачувамо та сведочанства страве и ужаса, онда се она могу опет поновити као што се нажалост и понављају.

Међутим логори у НДХ независној држави Хрватској у Јасеновцу и по другим логорима Хрватске нису сачувани. И ту нису криви само усташе. Јер, они су на крају минирали и делимично уништили логор као и насеље Јасеновац. Зна се да су у Јасеновцу

од око 500 домова колико их је насеље имало, усташе уништиле 433 дома. И ти оштећени и спаљени домови могли су се после рата обновити. Тако и концентрациони логор Јасеновац; његов ло-горски зид 1945. био је у 70-80% своје дужине читав. Зидине стражарница, то јест осматрачница биле су такође, само делимично порушене. Познато је и то да је такозвана цигланска пећ „Рингоф“ преуређена за крематоријум, била доступна и проходна све до 1950. да су зидине електричне централе, столарске радионице, ланчаре и пилане могле бити лако конзервиране и као споменик грозоте сачуване. Зна се и то да је дрвена платформа звана Граник, на обали изнад реке Саве за клање (убијање) и бацање жртава у Саву порушена тек 1948. Жичана ограда и пољски бункери из круга осигурања Јасеновца и бившег логора постојали су на дан ослобођења. Место Јасеновац (2. V. 1945.) У насељу Јасеновац, Соколски дом, власништво српске ратарске омладине, поменута партизанска јединица горе наведеног датума затекла га је читавог. Тек по одласку јединице дом је до темеља изгорио. Слично се десило и са још неким објектима јавног значаја.

Неко је, изгледа, и у тада новој југословенској власти имао исти план као и усташе: уништити све. Тако је после бекства усташа довршено њихово дело. Само није остало познато ко је то учинио? Да ли тадашње власти или усташе помоћу те нове власти. Ти исти понудили су јасеновачким преосталим Србима и Хрватима, да се раселе и напусте Јасеновац, да се све поруши, засади шума и све заборави. Јасеновчани су били одлучни да остану где су и поникли. Због тако упорног свог става добили су прекор и поруку од Андрије Хебранга: „Економска биједа ће

вас раселити". Али су ипак, остали, нису се раселили (Јасеновац, стр. 179-180, 675). С њима је тамо привремено у манастиру сада са архим. о. Амфилохијем Преосвештени Епископ пакрачки Сава, да их својим архипастирским надахнутим поукама и саветима учи и храбри да живећи по јеванђељу Христовом не малакшу у вери и љубави према Богу и свом роду. Јер знају да молитвено чувају највећи подземни град невино пострадалих православних хришћана „ Јасеновачких новомученика" — Срба.

После рата цео меморијални комплекс логора Јасеновац, поготово од 1960, изменио је облик. Све је до темеља уништено и преорано. Ништа више не подсећа, сем спомен обележја, на стравичан логор смрти Јасеновац. На том месту до 1995. могли су се видети леви травњаци, стазе, ливаде, леп парк за шетњу, а у земљи испод ногу посетиоца и шетача, свуда на том месту, како рече један преживели заточеник, налази се расуто 16 000 вагона костура мученички пострадалих жртава у логору смрти Јасеновац.

Да ли су пројектанти овог овако замишљеног Меморијалног парка имали у виду поруку логораша и заточеника из логора смрти у Јасеновцу, Дахау и свих других таквих логора у свету: „Да се никад не понови" што условљава: „Да се никад не заборави", или „И мртви говоре, то ћути само камење", или „Мртви живима очи отварају"?

МЕМОРАНДУМ РИМОКАТОЛИЧКИХ СВЕШТЕНИКА РАЗНИМ ВЛАДАМА НДХ-а

Римокатолички свештеници, који су крајем рата са усташама или без њих избегли из Хрватске (НДХ) у Америку, у договору са осталим хрватским римокатоличким свештеницима из Америке и других делова слободног света саставили су „Меморандум, који су 1953. године упутили разним владама, водећим државницима и вјерским вођама, публицистима и новинским агенцијама-143 римокатоличка свећеника, на челу са сарајевским надбискупом Иваном Шарићем - заклетим усташом а „у погледу вјерских прогона и истинског статуса Хрватске и њеног народа“, „хрватски католички клер Сједињених Америчких Држава и других дјелова слободног свијета жели да исправи владајуће погрешно мишљење, да су Силе Осовине довеле до стварања Независне Државе Хрватске". (Јеремија Д. Митровић, Наведено дело, Београд 1998. стр.108-110). Потписници Меморандума хоће да докажу да је „прокламација независности била спонтани израз цијелог хрватског народа". Основни смисао меморандума дат је у закључку:

„Хрватски народ не жели да буде дио било које југословенске државе, у било којем облику".

У прилогу дата је мапа „Велике Хрватске" нове Ендехазije - како је замишљају и чије успостављање траже католички свећеници - од Истре, укључујући Боку Которску са Будвом, Земун, Суботицу итд. - Затим потпис 143 римокатоличка свештеника Хрватске цркве. Ова мапа поклапа се са мапом усташке хрватске државе Ендехазije,

осим што укључује и Далмацију, која је у време НДХ делом била италијанска". (Милан Булајић, Јасеновац, 1990, стр.222).

Веома запањујуће делује меморандум овако великог броја католичких хрватских свештеника са својим сарајевским надбискупом Иваном Шарићем, познатим усташом, чиме се тврди да је прокламација независности НДХ „Независности Државе Хрватске спонтани израз цијелог хрватског народа", што треба да значи да је и „спонтани израз" не само надбискупа Шарића и 143 римокатоличка хрватска свећеника, већ и надбискупа Степинца и осталих бискупа - дакле „спонтани израз" и цијеле цркве у Хрвата. Ако је то тако као што они хоће да докажу, онда су и хрватски народ и Црква у Хрвата одговорни заједно са својим водећим врхом и влашћу - усташама за масовни геноцид у таквој држави над Србима, Јеврејима и Ромима и то на најпрљавији и најкрвавији начин у историји народа и света. А ми смо Срби, ипак, увек издвајали поштени и часни део хрватског народа и свештенства од оног крволочног, усташког, које сноси кривицу најмање, по изјавама преживелих сведока и записничара, за милион покланих, конопцем удављених, маљем и чекићем убијених, спаљених, за сапун на Градини скуваних, закопаних или у Саву бачених појединачно или групно жицом везаних српских и других жртава. И то само зато, што су друге вере и нације а нису, рецимо, Хрвати и римокатолици.

*Свети Јасеновачки Новомученици
молите Бога за нас.*

А. Јован Радосављевић